

СТАНОВИЩЕ

ОТНОСНО: Състоянието на Професионалното образование и обучение (ПОО) и предложения за мерки за неговото оптимизиране

I. Проблеми в професионалното образование и обучение (ПОО).

1. Дефицит на кадри със средно професионално образование:

- В проучвания на БСК около 65% от работодателите заявяват, че имат сериозен проблем с намирането на кадри със средно професионално образование;
- Задълбочава се недостигът за около 170 професии (СППОО) и длъжности със средна квалификация - оператори на машини и съоръжения, техници, технолози, механици, монтьори, заварчици, стругари, шофьори, кранисти, готвачи и др.;
- Този дефицит се наблюдава най-осезателно в добивната, химическата, металургичната, дървопреработващата и хранително-вкусовата промишленост, машиностроенето, строителството, енергетиката, транспорта, сервизната поддръжка на автомобили, търговията и услугите, хотелиерството и ресторантьорството;
- Най-изострен е недостигът на кадри със средно професионално образование в регионите Пловдив, Варна, Бургас, Стара Загора, Ямбол, Благоевград и др.

2. Непривлекателност на средното професионално образование и кариерното ориентиране:

- За дванадесет години броят на учениците в професионалните гимназии намалява с около 30%;
- Засилва се тенденцията на „бягство“ на младите хора, особено от професии, свързани с промишлеността;
- Към преобладаващата част от професионалните гимназии се насочват млади хора с нисък успех и липса на мотивация;
- Поради нисък интерес и неизпълнен прием, се закриват паралелки и гимназии с развита материална база и с доказан капацитет за обучение по важни за индустрията професии и квалификации;
- Изградената с европейски средства мрежа от центрове за кариерно ориентиране (не само към МОН), работи напълно неефективно;
- Липсват политики за ранно кариерно ориентиране с оглед привличане в различни форми на професионално обучение на застрашените от отпадане и отпадналите от училищната система;
- Няма адаптирана към потребностите на учениците информационна система с база данни за особеностите на пазара на труда, за структуроопределящите предприятия в регионите, за особеностите на отделните професии, която да подпомага тяхното кариерно ориентиране и преход от учене към работа;
- Няма информационна система с база данни за завършилите професионални гимназии, която да подпомага работодателите при наемането им на работа.

3. Неефективен план-прием на ученици и модел на финансиране на ПОО:

- Не е създадена работеща система за средносрочно и дългосрочно прогнозиране на потребностите от квалификации (на регионално и секторно ниво), с която да е обвързан държавният план-прием в професионалните гимназии;

- Държавният план-прием не се базира на проучване на потребностите от професионално образование и обучение по приоритетни държавни икономически и обществени сфери, а обслужва намерения на професионални гимназии и училища за запълване на техния капацитет;
- Мрежата от професионални гимназии не отговаря на профила и потребностите на отделните регионални икономики;
- На лице е неурегулирана конкуренция между различните видове училища, от която основен губещ са професионалните гимназии; неоправдано нарастващ е броят на паралелки в езиковите гимназии, общообразователните и други „елитни“ училища;
- Необяснимо забавяне на въвеждането на поднормативната уредба относно „защитените от държавата професии“;
- С делегираните бюджети ученикът се превръща в „пари“, не се прилага смесен модел на финансиране (допълнителни критерии), по подобие на висшите училища;
- Отсъстват стимули и облекчения при инвестиции от страна на работодателите в професионалното образование; няма достатъчно ефективни нормативни предпоставки и насърчения за работа по съвместни проекти, за публично-частно партньорство между бизнеса и образованието, за създаване на квалификационни фондове и квалификационни клъстери.

4. Влошено съдържание и качеството на ПОО:

- Претоварени и небалансирани учебни програми, разнопосочни предмети, голям обем материал, побран в малък брой часове, нисък дял на часовете по технически и специални предмети и по практическа подготовка;
- Остарели и/или липсващи учебници и методически помагала по специалните предмети;
- Ограничено приложение на модулната организация - отсъствие на системи за кредити, които да бъдат приложими при прехода от професионално образование във висше образование;
- Практическото обучение на учениците изостава от динамиката в технологичното развитие и модернизацията на предприятията и секторите - производствената практика е формална и често практическите умения не се създават в реална работна среда;
- Недобро качество на професионалната подготовка по високотехнологични професии;
- Няма достатъчно развити добри практики за сътрудничество и взаимодействие между професионалните гимназии и висшите училища;
- Няма външна система за оценка на качеството на професионалното образование, която да включва обратна връзка от работодателите и от реализиралите се в професията млади хора;
- Държавните образователни изисквания не се осъвременяват своевременно, в съответствие с динамиката в изискванията на пазара на труда и професионалните стандарти на бизнеса;
- Списъкът за професиите за професионално образование и обучение не е актуализиран в достатъчна степен;
- Съдържанието и изискванията към придобиването на четвърта и пета квалификационна степен по националната квалификационна рамка са недостатъчно приложими в практиката;
- Няма научно-изследователска дейност в областта на професиите и професионалното образование;
- Професионалните гимназии не са мотивирани за активно участие в неформалното обучение и мрежата за „учене през целия живот“ - системата за валидиране на неформално придобити знания, умения и компетентности не е достатъчно популярна и се приема като тромава и бюрократична;
- Няма достатъчно гъвкави форми на придобиване на професионална квалификация, без това да се обвързва с образователното ниво.

5. Педагогическите кадри в ПОО:

- Задълбочава се тенденцията на „застаряване“ и феминизиране на преподавателския състав в професионалното образование – за 15 години броят на младите учители (до 34 г.) е намалял от 23% на около 8%, а в следващите 7-10 г. ще се пенсионират над 50% от учителите в професионалните гимназии;

- Базова теоретична и практическа подготовка на преподавателите е остаряла и неактуализирана, липсват познания за нови техники и технологии, прилагани в съвременните производства;
- Няма регламент и условия за задължителна периодична квалификация на учителите, особено на преподавателите по специални предмети;
- Нисък престиж и продължаващ отлив на висококвалифицирани кадри от учителската професия;
- Не са създадени условия за обмен на кадри и възможности на специалисти от предприятия, научни работници и преподаватели от висшите училища да осъществяват част от обучението по високотехнологичните професии;
- Не се развиват регионални и държавни социални политики за подкрепа и привличане на млади учители – преференциални кредити, осигуряване на целеви средства за наем и купуване на жилища и др.;
- На лице е конфликт на интереси при учители, които провеждат професионално обучение срещу заплащане в ЦПО с учебни програми и учебни зали за теория и практика на професионални училища, в които преподават.

6. Основни рискове при въвеждането на обучение чрез работа (дуално обучение):

- Няма регламентирани икономически и други стимули за работодателите при въвеждане на дуално обучение;
- Не са уредени нормативно множество оперативни въпроси: договорни отношения между страните; обезщетения за неспазени договори; специални изисквания към предприятията и работните места, предоставяни за дуално обучение; промяна на работното място и командироване на обучаващи се; квалификация и сертифициране на наставниците; минимален кредит от време за изпълнение на задълженията от страна на наставниците; контрол на изпълнението на ангажиментите по договорите за дуално обучение и пр.;
- Няма методически материали и помагала;
- Не са осъществени достатъчно проучвания за условията, препятствията и нагласите на работодателите, професионалните гимназии, учениците и родителите в България към въвеждането на дуалното обучение;
- Не е регламентирана форма на дуално обучение, чрез която да се придобива само квалификация без образователна степен, подходяща за ранно отпадналите от училище и лицата с основно и по-ниско образование;
- Разяснителната кампания се води в „общ план“, под формата на конференции, предимно на национално ниво, без ясно идентифициране и съобразяване с информационните канали, потребностите и интересите на целевите аудитории;
- Няма информационни портали, свързани с условията и предимствата на дуалното обучение.

7. Неэффективно използване на публичното финансиране за провеждане необходимата реформа в системата на професионалното образование

- Риск от използване на европейското финансиране за поддържане на статуквото ѝ, а не за провеждане на реална реформа в интерес на всички заинтересовани страни;
- Липса на устойчивост на резултатите след края на изпълнение на проектите.

II. Предложения на БСК относно прилагането на мерки за оптимизиране на ПОО

1. Стратегическо реструктуриране и усъвършенстване на системата и инфраструктурата на ПОО:

- Преразглеждане и актуализиране Стратегията за развитие на ПОО;
- Създаване на дирекция „Професионално образование и обучение“ към МОН;
- Създаване на обществен съвет по проблемите на ПОО към МОН;
- Оптимизиране на мрежата от професионални гимназии на регионален принцип и осъществяване на постепенен преход към тяхното подчинение на органите на местното самоуправление;

- Преразглеждане на системата за финансиране на професионалните гимназии чрез съчетаване на делегираните бюджети с допълнителни критерии относно дефицитността, потребността на регионалната икономика от съответната квалификация, качеството на обучение и реализация;
- Създаване на система за рейтинг на професионалните гимназии;
- Насърчаване създаването на регионални програми за сътрудничество между образованието, бизнеса и местната власт по отношение развитието на материално-техническата база на професионалните гимназии;
- Допълване и усъвършенства на нормативната уредба с цел насърчаване на инициативите на работодателите и местната власт за създаване на секторни и регионални квалификационни фондове и клъстери за професионално обучение;

2. Повишаване привлекателността на професионалното образование:

- Осъществяване на национални и регионални проучвания на мотивите и бариерите пред младите хора за насочване към професионално образование;
- Разработване на национални и регионални програми, насърчителни мерки и стимули за ориентиране на младите хора към „непрестижни“, но важни за икономиката професии;
- Проучване на европейски практики и внедряване на модели и системи за социално партньорство в ранното ориентиране на децата към професии, характерни за регионалната икономика;
- Усъвършенстване на извънкласните форми на обучение, насърчаване провеждането на конкурси, олимпиади, състезания по научни дисциплини и професии;
- Разширяване на базата данни и функционалностите на Националния портал за кариерно ориентиране на учениците (регионални карти на пазара на труда, профили на водещи предприятия и пр.).

3. Балансиране търсенето и предлагането на квалификации:

- Създаване и внедряване на система за определяне и прогнозиране на потребностите от квалификации за нуждите на регионалната икономика;
- Регламентиране на критериите за определяне и въвеждане на Списък на защитените от държавата професии, включени в СПОО;
- Внедряване на опита на европейските страни при определяне и партньорско договаряне на секторни квалификационни рамки;
- Регулиране на държавния план-прием с цел преустановяване на неоправданото нарастване на паралелките в езиковите и други видове училища за сметка на приема в професионалните гимназии;
- Актуализиране на Списъка на професиите за професионално образование и обучение и привеждането му в съответствие с Националния класификатор на професиите и длъжностите;
- Преразглеждане и актуализиране на Националната квалификационна рамка в частта ѝ за изискванията към четвърта и пета квалификационна степен.

4. Повишаване качеството на професионалното образование и обучение:

- Внедряване на система за външно оценяване на качеството на ПОО;
- Нормативно регламентиране на процедури за одит от страна на работодателите на качеството на ПОО;
- Предприемане на мерки за насърчаване включването на научни дейци, академични преподаватели и специалисти от практиката в създаване на учебници и методически помагала по изучаването на специални предмети;
- Осъвременяване на ДОО в съответствие с изискванията на пазара на труда и професионалните стандарти на бизнеса;
- Създаване и внедряване на система за управление на учебните планове и програми в съответствие с резултатите от ученето (регламентирани в ДОО) и изискванията на пазара на труда;
- Оптимизиране на учебните планове и програми на професионалните гимназии, като се увеличат часовете по специалните предмети, изучаване на втори език и практическа подготовка.

5. Въвеждане на системата за дуално обучение:

- Нормативно регламентиране на стимули и насърчения за работодателите, инвестиращи в системата на професионалното образование и участващи във въвеждането на дуалното обучение;
- Приемане на отделен закон за дуалното обучение, който да се хармонизира и съгласува с останалите нормативни актове;
- Създаване на система за регистрация на предприятията и работните места, предоставени за провеждане на дуално обучение;
- Създаване на национален регистър на договорите за дуално обучение;
- Създаване на система за сертифициране на наставниците в дуалното обучение;
- Разработване на методически материали и указания в помощ на гимназиите и предприятията, провеждащи дуално обучение.
- Създаване на национален (регионални) информационен портал за дуално обучение.

6. Усъвършенстване на педагогическите кадри.

- Въвеждане на регламент за задължителна периодична квалификация на преподавателите в системата на професионалното образование;
- Разработване и внедряване на модели за партньорство между висшите училища, бизнеса и професионалните гимназии в осъвременяването на познанията на преподавателите по техника и технологии, прилагани в съвременната индустрия;
- Регламентиране възможностите за обмен на кадри, специалисти от предприятия, научни работници и преподаватели от висшите училища, които да осъществяват част от обучението по високотехнологичните професии;
- Приемане на национални и регионални програми за насочване на млади специалисти към учителската професия.

7. Ефективно използване на публичното финансиране за провеждане на необходимата реформа в системата на ПОО

- Осигуреното финансиране по линия на новата ОП НОИР дава уникален шанс партньорството между всички заинтересовани страни да бъде реализирано, така че да доведе до реална промяна и постигане на качествени и устойчиви във времето резултати. Европейското финансиране трябва да се използва директно за реализиране на реформи, а не за поддържане на статуквото.

За реализиране на посочените действия и мерки, законодателните промени са само една първа стъпка за преодоляване на предизвикателствата пред системата на професионалното образование в България. Тяхното разрешаване изисква интегрирани и целенасочени действия на всички заинтересовани страни: Министерство на образованието и науката, професионалните училища, бизнеса и работодателските организации, учениците и техните родители.

София, 12 май 2016 г.